

O'ZBEKISTONDA INTEGRATSIYALASHGAN VA NOMOLIYAVIY HISOBOT TIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

Abduvaliyev Zafar Mahmudovich

TAQU, "Iqtisodiyot va ko'chmas mulk" kafedrasida dotsenti

Axmadjonova Asalxon Akmaljon qizi

TAQU, 44-24 Io' guruh talabasi

Annotatsiya: *Maqolada zamonaviy korporativ hisobot tizimining yangi va innovatsion shakli hisoblangan integratsiyalashgan hisobotning mazmun-mohiyati, tamoyillari va tarkibiy elementlari tadqiq etilgan. Faqatgina moliyaviy ma'lumotlar bilan cheklangan an'anaviy hisobotlarning bugungi beqaror bozor sharoitidagi kamchiliklari ko'rsatib o'tilgan. Integratsiyalashgan hisobotning qiymat yaratish jarayonidagi o'rni, kapitallar modeli (moliyaviy, ishlab chiqarish, inson, intellektual, ijtimoiy va tabiiy) hamda integratsiyalashgan fikrlash kontseptsiyasi tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida ushbu hisobot turini joriy etishning bosqichlari, mavjud muammolar va strategik istiqbollari bo'yicha mualliflik tavsiyalari ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Integratsiyalashgan hisobot, moliyaviy hisobot, nomoliyaviy ma'lumotlar, qiymat yaratish, steykholderlar, barqaror rivojlanish, biznes-model, kapitallar modeli, integratsiyalashgan fikrlash, shaffoflik.*

Аннотация: *В статье исследуются сущность, принципы и структурные элементы интегрированной отчетности, которая считается новой и инновационной формой современной системы корпоративной отчетности. Указаны недостатки традиционной финансовой отчетности в условиях нестабильного рынка. Проанализированы роль интегрированной отчетности в процессе создания стоимости, модель капиталов и концепция интегрированного мышления. Также выдвинуты авторские рекомендации по этапам внедрения данного вида отчетности в Республике Узбекистан, существующим проблемам и стратегическим перспективам.*

Ключевые слова: *Интегрированная отчетность, финансовая отчетность, нефинансовая информация, создание стоимости, стейкхолдеры, устойчивое развитие, бизнес-модель, модель капиталов, интегрированное мышление, прозрачность.*

Keywords: *Integrated Reporting, financial reporting, non-financial information, value creation, stakeholders, sustainable development, business model, capitals model, integrated thinking, transparency.*

Abstract: *The article examines the essence, principles, and structural elements of integrated reporting, which is considered a new and innovative form of the modern*

corporate reporting system. The shortcomings of traditional financial reporting in today's unstable market conditions are highlighted. The role of integrated reporting in the value creation process, the capitals model, and the concept of integrated thinking are analyzed. Furthermore, author recommendations on the stages of implementing this type of reporting in the Republic of Uzbekistan, existing problems, and strategic prospects are put forward.

Kirish. Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti sharoitida kompaniya faoliyati ko'p jihatdan tashqi omillarga bog'liq bo'lib qolmoqda. Zamonaviy dunyo nihoyatda beqaror bo'lib, kompaniyalar bir bozor sharoitiga moslashishi bilanoq vaziyat keskin o'zgarishi va yangi sharoitlarga moslashish zaruriyati tug'ilishi odatiy holga aylandi. Bunday sharoitda faqatgina o'tgan davrdagi moliyaviy natijalarni aks ettiruvchi an'anaviy moliyaviy hisobotlar kompaniya faoliyati to'g'risida ichki va tashqi foydalanuvchilarni to'liq ma'lumotlar bilan ta'minlay olmayapti. Shu sababli, jahon tajribasida asta-sekin ommalashib borayotgan integratsiyalashgan hisobot (Integrated Reporting) ushbu axborot yetishmovchiligi muammosini hal etishning eng samarali yo'li sifatida ko'rilmogda. Integratsiyalashgan hisobot atamasi o'z mazmuniga ko'ra turli xil elementlarning, ya'ni moliyaviy va nomoliyaviy ko'rsatkichlarning yagona tizimda birlashishini anglatadi. Hozirgi vaqtda ushbu hisobot turi hali o'zining shakllanish bosqichida bo'lib, uning xalqaro miqyosda qat'iy qabul qilingan yagona ta'rifi mavjud emas. Turli iqtisodchi olimlar uning mazmuniga turlicha yondashmoqdalar: ba'zilari uni faqat barqaror rivojlanish bilan bog'lasa, boshqalari keng ma'noda qiymat yaratish jarayonini aks ettirish deb hisoblaydilar. Integratsiyalashgan hisobotning xalqaro kunda qabul qilingan asosiy hujjati (IHHSi) unga integratsiyalashgan fikrlashga asoslangan jarayon sifatida qaraydi, bu esa kompaniyaning uzoq vaqt davomida qiymat yaratish qobiliyatini yorituvchi hujjatlar yaratilishiga olib keladi.

Mazkur tadqiqotda integratsiyalashgan hisobotni nafaqat jarayon, balki xo'jalik yurituvchi subyektlarni boshqaruv tizimining muhim elementi sifatida ko'rib chiqishga asoslangan tizimli yondashuv qo'llaniladi. Tadqiqotning maqsadi ushbu hisobotning nazariy asoslarini boyitish va O'zbekiston sharoitida uni amaliyotga tatbiq etish yo'nalishlarini belgilashdan iborat. Buning uchun iqtisodiy adabiyotlar tahlili, xorijiy tajribani o'rganish va mualliflik yondashuvini shakllantirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotda integratsiyalashgan hisobotning asosiy vazifalari sifatida investorlarning axborot ehtiyojlarini qondirish, ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) omillari bilan moliyaviy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatish hamda korporativ hisobotga nisbatan yaxlit yondashuvni shakllantirish kabi jihatlar ajratib ko'rsatiladi.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, evolyutsion yondashuv, nazariy interpretatsiya va sintez uslublaridan keng foydalanildi. Xalqaro integratsiyalashgan hisobot modellarini o'rganish va rivojlangan mamlakatlar, xususan, Rossiya

Federatsiyasi tajribasini tahlil qilish orqali O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun xulosalar shakllantirildi. Integratsiyalashgan hisobot kontseptsiyasining rivojlanish bosqichlari evolyutsion nuqtai nazardan ko‘rib chiqildi va uning an‘anaviy korporativ hisobot shakllaridan farqlari aniqlandi. Shuningdek, E.Freeman, Yu.Blagov, I.Fassin kabi xorijiy olimlar hamda mahalliy tadqiqotchilarning qarashlari tizimlashtirildi. Mavjud nazariy yondashuvlar sintezi asosida integratsiyalashgan hisobotning kompaniya strategiyasi, xatarlari va qiymat yaratish qobiliyatini birlashtiruvchi mualliflik ta‘rifi va uni joriy etishning bosqichma-bosqich modeli ishlab chiqildi.

Asosiy qism. O‘tkazilgan tahlillar natijasida integratsiyalashgan hisobotning mualliflik ta‘rifi quyidagicha shakllantirildi: bu kompaniyaning tashqi muhit kontekstida faoliyati, strategiyasi, istiqbollari va xavf-xatarlarini aks ettiruvchi, shuningdek, turli muddatli istiqbollarda qiymat yaratish qobiliyatini jamlagan qisqa va mazmunli formatdagi hisobotdir. Integratsiyalashgan hisobot uchta asosiy fundamental kontseptsiyaga tayanadi: kapitallar, biznes modeli va qiymat yaratilishi jarayoni. Kapitallar kontseptsiyasi kompaniya faoliyatida foydalaniladigan oltita turni (moliyaviy, ishlab chiqarish, intellektual, inson, ijtimoiy va tabiiy) qamrab oladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, kompaniya bu kapitallarni qanday qilib o‘zgartirishi va ular o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatib berishi hisobotning eng muhim qismi hisoblanadi. Biroq, inson kapitali yoki obro‘-e‘tibor kabi nomoddiy aktivlarni qiymat yaratishga qo‘shgan hissasini aniq baholash uslubiyati hali to‘liq shakllanmaganligi muammoli jihat sifatida aniqlandi.

Ikkinchi muhim element - biznes model bo‘lib, u resurslarni (kapitallarni) xo‘jalik faoliyati orqali mahsulot va natijalarga aylantirish tizimidir. Tadqiqotda aniqlanishicha, integratsiyalashgan hisobot kompaniyaning ushbu tizimi qanchalik samarali ishlayotganini va tashqi muhit xatarlariga qanday moslashayotganini tushuntirib berishi lozim. Uchinchi kontseptsiya — qiymat yaratilishi bo‘lib, u qiymat nafaqat kompaniya ichida, balki tashqi muhit va steypolderlar bilan o‘zaro hamkorlikda yaratilishini uqtiradi.

Muhokama qismida shuni ta‘kidlash lozimki, integratsiyalashgan hisobotning mazmuni sakkizta tarkibiy elementdan iborat bo‘lishi tavsiya etiladi: kompaniya haqida umumiy ma‘lumotlar, boshqaruv, biznes-model, imkoniyatlar va risklar, strategiya va resurslarni taqsimlash, faoliyat natijalari, kelajak istiqbollari hamda hisobot tayyorlash asoslari. Tadqiqot davomida integratsiyalashgan hisobotning afzalliklari va kamchiliklari ham qiyosiy tahlil qilindi. Afzalliklar qatoriga investorlar bilan ishonchni mustahkamlash, moliyaviy risklarni samarali boshqarish va kompaniya imijini oshirish kirs , kamchiliklar sifatida hisobotning qat‘iy belgilangan shakli yo‘qligi, uni tayyorlash uchun ko‘p mehnat va xarajat talab etilishi hamda turli kapitallarni baholashning murakkabligi ko‘rsatib o‘tildi .

O‘zbekiston Respublikasining xalqaro mehnat taqsimotiga integratsiyalashuvi sharoitida integratsiyalashgan hisobotga o‘tish milliy hisob tizimini rivojlantirishning strategik yo‘nalishi bo‘lishi kerak. Mahalliy kompaniyalar uchun ushbu tizimga to‘liq o‘tish o‘rtacha 5-7 yil muddatni talab etishi mumkin. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda ushbu yo‘nalishda alohida qo‘mita yoki uyushma mavjud emasligi, shuningdek, fond birjasi hujjatlarida bunday majburiyatning belgilanmaganligi asosiy to‘siqlardan biridir. Shunga qaramay, o‘zbekistonlik biznes vakillarining xalqaro bozorlarga chiqish istagi va yangi investorlarni jalb qilish ehtiyoji integratsiyalashgan hisobotni ommalashtirishga xizmat qiluvchi obyektiv omillar hisoblanadi.

Xulosa. Integratsiyalashgan hisobot zamonaviy beqaror iqtisodiy sharoitda an’anaviy moliyaviy hisobotlarning axborot cheklanganligi muammosini hal etuvchi innovatsion vositadir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu hisobot turi kompaniyaning uzoq muddatli istiqbolda qiymat yaratish qobiliyatini yoritish orqali barcha manfaatdor tomonlar, ayniqsa investorlar uchun yuqori darajadagi shaffoflikni ta’minlaydi. O‘zbekistonda integratsiyalashgan hisobotni muvaffaqiyatli joriy etish uchun masalaga tizimli va bosqichma-bosqich yondashish zarur. Buning uchun, birinchi navbatda, xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatiga hisobotning ushbu yangi turini joriy etish bo‘yicha kompleks davlat dasturini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Shuningdek, turli bo‘limlar xodimlarining malakasini oshirish va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan keng foydalanish orqali axborot bazasini shakllantirish lozim.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining investitsion jozibadorligini oshirish maqsadida integratsiyalashgan hisobot standartlarini milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda ishlab chiqish tezkor vazifalardan biri hisoblanadi. Garchi integratsiyalashgan hisobotni tayyorlash ko‘p mehnat va resurs talab qilsa-da, uning uzoq muddatli samarasi — xalqaro kapital bozorlariga chiqish, yangi moliyalashtirish manbalarini topish va korporativ boshqaruv sifatini yangi bosqichga ko‘tarish imkonini beradi. Shunday qilib, integratsiyalashgan hisobotga o‘tish shunchaki hisobot shaklini o‘zgartirish emas, balki integratsiyalashgan fikrlash orqali kompaniya boshqaruvini barqaror rivojlanish tamoyillariga muvofiqlashtirish demakdir. Mazkur jarayon kelgusi 5-7 yil ichida O‘zbekiston korporativ sektorining jahon platformalarida o‘z pozitsiyalarini mustahkamlashida hal qiluvchi rol o‘ynashi muqarrar.